

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

Anarhizam kao teorija organizacije

Colin Ward

Colin Ward

Anarhizam kao teorija organizacije

1966

Colin Ward, „Anarchism as a Theory of Organization”, *Patterns of Anarchy*, ed. by Leonard I. Krimerman and Lewis Perry, Anchor Books, New York, 1966.

Prijevod je prvo kao brošuru objavila Splitska društvena tiskara 2020. godine u nakladi od 50 komada.

anarhisticka-biblioteka.net

1966

kih uvjerenja i ostavštine. Ovaj, možda, „tihan” ili „banalan” aspekt njegova istraživanja lako bi se mogao zanemariti ili odbaciti, posebno u usporedbi s drugim anarhističkim radovima i ideologijom. Međutim, stvarna povezanost ideje s iskustvima svakodnevnog života čini Wardov doprinos tako moćnim, relevantnim i bezvremenskim.” Colin Ward, osim što je pisao, cijeli je život bio aktivni pedagog i urbanist. Inspirirao je mnoge projekte eksperimentalnog stanovanja, radničke samoorganizacije, štrajkove i skvoterske akcije. Uvijek u pozadini, za malo toga je bio glasnogovornik, ali nerijetko prisutan kao promatrač. Možda upravo zbog toga što je vjerovao da mi to možemo i sami. Da nitko ne mora objašnjavati „anarhiju” jer se ona već događa među ljudima. Njegova bliskost s pokretima na svakodnevnoj razini, bliskost sa zajednicom i promišljanja o pedagogiji uistinu su radikalni doprinosi razumijevanju društvenih aspekata uzajamne pomoći, kooperativnosti i empatije. Nakon burnog perioda za vrijeme i poslije Drugog svjetskog rata, Ward je vodio samozatajan privatni život, a naizgled obična biografija prešarana je utjecajima, inspiracijama i kontaktima s mnogim društvenim i političkim pokretima pa tako i danas odjeci njegovih debata odjekuju ulicama, školama i skvotovima. Colin Ward umro je 11. veljače 2010. Ova je publikacija motivirana desetoj godišnjicom njegove smrti.

Sadržaj

Biografska bilješka

17

Biografska bilješka

Colin Ward (1924-2010) britanski je anarhist, arhitekt, povjesničar i pedagog. Od 1947. do 1960. bio je urednik londonskih novina *Freedom*, a od 1960. do 1970. urednik časopisa *Anarchy*. U mnogočemu je pionir društveno-političkog istraživanja povijesti u Britaniji (tema poput stanovanja, skvotiranja, nomadskih načina života, kulture vikend naselja, samopomoći u gradnji, *do-it-yourself* etike, samoorganizacije u urbanizmu, kritike administrativnih i birokratskih sistema, ekološkog urbanizma, odnosa sela i grada, djeteta i djetinjstva u gradu i na selu, vandalizma, nezaposlenosti, anarhizma, uzajamne pomoći među građanima, ekonomije dobara itd.) Lista njegovih interesa zbilja je impresivna. Svestrani, neumorni i empatični *anonimus*, Ward ustvari predstavlja jednu čitavu generaciju „nevidljivog” ili možda neraspravljenog anarhizma. Kako je u tekstu *Čovjek koji zna svoj kraj* opisao Pietro Di Paola, Ward je imao drugačiji pristup anarhizmu, manje revolucionaran, iako i dalje usko vezan za direktnu akciju, *do-it-yourself* etiku i uzajamnu pomoć. Njegova je premisa bila da, iako ne možemo nacrtati rutu prema utopiji kakvu su zamišljali klasični anarhisti 19. stoljeća, kao anarhisti imamo zadatak otkrivati one rute prema slobodnijem društvu koje su pristupačnije i realističnije. Colin Ward bio je zagovornik „pragmatičnog anarhizma”. Wardov pragmatični anarhizam stoga je težio slobodnijem društvu, a ne „slobodnom društvu”. Wardova filozofija imala je za cilj uklanjanje autoritarnih oblika društvenog organiziranja i njihovu zamjenu samoupravnim, nehijerarhijskim oblicima. Kako Mills piše u osvrtu *Colin Ward: „nježni” anarhist i neformalno obrazovanje* (2010): „Wardov fokus na odnos čovjeka prema svom okruženju u središtu je svih njegovih radova, politič-

Velikoj Birtaniji, profesor Richard Titmuss primjećuje da bi društvene ideje u sljedećih pola stoljeća mogle biti jednako važne kao i tehničke inovacije. Ja vjerujem da društvene ideje anarhizma – autonomne skupine, spontani poredak, radničko samoupravljanje, federativno načelo – zajedno čine koherentnu teoriju organizacije društva koja je valjana i realna alternativa autoritarnoj, hijerarhijskoj i institucionalnoj socijalnoj filozofiji vidimo u primjeni svuda oko nas. Petar Kropotkin je rekao da će „čovjek biti primoran pronaći nove oblike organizacije za društvene uloge koje država održava birokracijom”, i inzistirao je na tome da „sve dok se to ne učini neće biti budućnosti.” Mislim da smo otkrili kakvi bi ti novi oblici organizacije trebali biti. Sada moramo stvoriti mogućnosti za njihovo provođenje.

Mogli biste pomisliti da opisujući anarhizam kao teoriju organizacije govorim o očitom paradoksu: „anarhiju” biste po definiciji mogli smatrati *suprotnošću* pojma organizacije. Međutim, „anarhija” ustvari znači odsutnost vlade, odsutnost vlasti. Može li postojati društvena organizacija bez autoriteta, bez vlade? Anarhisti tvrde da može postojati i, štoviše, da bi bilo poželjno da postoji. Oni smatraju da je korijen naših društvenih problema načelo vlasti. Na kraju krajeva, vlade su te koje se pripremaju za ratove i vode ih, iako ste vi obvezani boriti se u njima i ginuti; bombe kojih biste se trebali bojati nisu bombekojke karikaturisti pripisuju anarhistima, već bombe koje vlade usavršavaju na vaš račun. Na kraju krajeva, vlade su te koje donose i provode zakone koji omogućavaju onima koji imaju da zadrže kontrolu nad društvenom imovinom, umjesto da je podijele s onima koji nemaju. Napokon, načelo vladavine je to što osigurava da ljudi veći dio svog života rade za nekoga drugoga, ne zato što u tome uživaju ili imaju bilo kakvu kontrolu nad svojim radom, već zato što ga vide kao svoj jedini način preživljavanja.

Rekao sam da su vlade te koje ratuju i pripremaju se za ratove, ali očito to ne čine same vlade – snaga vlasti, čak i u apsolutnim diktaturama, ovisi o prešutnom pristanku onih kojima se vlada. Zašto ljudi pristaju da se njima upravlja? Nije samo strah u pitanju: zašto bi se milijuni ljudi bojali male skupine političara? Razlog je što dijele iste vrijednosti kao i vladajući. Vladari i oni kojima se vlada vjeruju u načelo vlasti, hijerarhije, moći. To su osnovne karakteristike *političkog načela*. Anarhisti, koji oduvijek razlikuju državu od društva, se oslanjaju na *društveno načelo* koje se može vidjeti gdje god se ljudi udružuju na temelju zajedničke potrebe ili zajedničkog interesa. „Država“, rekao je njemački anarhist Gustav Landauer, „nije nešto što revolucija može uništiti, već je stanje, određeni odnos između ljudskih bića, oblik ljudskog ponašanja; uništavamo ga ugovaranjem drugih odnosa, ponašajući se drugačije.“

Svakome je jasno da postoje najmanje dvije vrste organizacije. Postoji ona koja vam je nametnuta, koja dolazi odozgo, i postoji ona koja dolazi odozdo, koja vas ne može *prisiliti* ni na što i ko-

joj se možete slobodno pridružiti ili je slobodno napustiti. Mogli bismo reći da su anarhisti ljudi koji žele transformirati sve vrste ljudske organizacije u tu vrstu dobrovoljnog udruživanja odozdo iz kojeg ljudi mogu izaći i stvoriti svoju vlastitu ako im se ovo ne sviđa. Jednom sam, prelistavajući neozbiljnu, ali korisnu malu knjigu *Parkinsonov zakon*, pokušao verbalizirati četiri načela koja stoje iza anarhističke teorije organizacija: one bi trebale biti (1) dobrovoljne, (2) funkcionalne, (3) privremene i (4) male. Trebale bi biti dobrovoljne iz očiglednih razloga. Naše zagovaranje individualne slobode i odgovornosti nema smisla ako ćemo razmatrati organizacije u kojima je članstvo obvezno.

Trebale bi biti funkcionalne i privremene upravo zato što je trajnost jedan od onih čimbenika zbog kojih organizacije okoštavaju, koji im daje gorljivi interes za vlastiti opstanak i služenje interesima nositelja funkcija, umjesto vlastitoj funkciji.

Trebale bi biti male upravo zato što u malim skupinama, gdje postoji odnos pojedinaca licem u lice, birokratizacija i hijerarhijske tendencije svojstvene organizacijama imaju najmanje mogućnosti za razvoj. Međutim, naše poteškoće proizlaze iz ove zadnje točke. Ako zdravo za gotovo uzmemo da mala skupina može funkcionirati anarhično, još uvijek smo suočeni s problemom svih onih društvenih funkcija za koje je organiziranje neophodno, ali koje to zahtijevaju u mnogo većim mjerilima. Mogli bismo odgovoriti kao neki anarhisti: „Ako su velike organizacije nužnost, ne računajte na nas. Snaći ćemo se kako možemo bez njih“. Mogli bismo to itekako reći, ali ako propagiramo anarhizam kao društvenu filozofiju, društvene činjenice moramo uzimati u obzir, a ne ih izbjegavati. Bolje je reći: „Pronađimo načine na koji se funkcije velikog opsega mogu rastaviti na funkcije koje mogu organizirati male funkcionalne skupine, a zatim ih povežimo na federativni način.“ Klasični anarhistički autori, kad su zamišljali buduću organizaciju društva, razmišljali su unutar okvira dviju vrsta društvenih institucija: kao teritorijalne jedinice, *komune*, francuske riječi koju biste mogli smatrati ekvivalen-

temelji na dogovorenoj cijeni po toni ugljena koju je tim proizveo. Stečeni prihod dijeli se jednako među članovima tima.”

Radovi koje sam citirao napisani su za stručnjake koji se bave produktivnošću i organizacijom rada u industriji, no njihove su lekcije jasne ljudima zainteresiranima za pitanje radničke kontrole. Suočeni s prigovorom da, iako se pokazalo da se autonomne skupine mogu same organizirati u velikom opsegu i za kompleksne zadatke, nije dokazano da se mogu i uspješno koordinirati, još jednom posežemo za argumentom federativnog načela. Ideja da se veliki broj autonomnih proizvodnih jedinica može udružiti i koordinirati svoje aktivnosti nije ni po čemu neobična. Ako putujete po Europi, prelazite na desetke željezničkih sustava – kapitalističkih i komunističkih – koordiniranih slobodnim dogovorom između različitih poduzeća, bez središnjeg tijela. Možete poslati pismo bilo gdje u svijetu, iako ne postoji svjetska poštanska vlast; predstavnici različitih poštanskih organizacija naprosto održavaju kongres otprilike svako pet godina.

Postoje trendovi – koji su uočljivi u ovim povremenim eksperimentima vezanima za organizaciju u industriji – u novim pristupima rješavanju problema ovisnosti i delinkvencije, u organizaciji zajednica i u „deinstitucionalizaciji“ bolnica, azila, dječjih domova i tako dalje, koji su međusobno jako slični i istovremeno u suprotnosti s općeprihvaćenim idejama vezanima za organizaciju, autoritet i vlast. Kibernetička teorija, koja stavlja naglasak na samoorganizirajuće sustave i spekulirao krajnjim posljedicama automatizacije na društvo, upućuje na isti revolucionarni smjer. George i Lucas Crowley, naprimjer, u svom komentaru na izvještaj Ad hoc odbora o trostrukoj revoluciji (*Monthly Review*, studeni 1964.) napominju: „Ne smatramo ništa manje razumnim pretpostavljati funkcionalno društvo bez autoriteta, nego pretpostavljati uređen svemir bez boga. Stoga riječ *anarhija* za nas nije opterećena konotacijama nereda, kaosa ili zbunjenosti. Za čovječne ljude, koji žive u nekonkurentnim uvjetima, oslobođene od prekomjernog rada i s univerzalnim prihodima, anarhija je jednostavno odgovarajući oblik društva.” U

Moj drugi primjer proizlazi iz komparativnog proučavanja različitih metoda rada u organizacijama, koje je izradio Tavistock institut krajem pedesetih godina, objavljenog u članku E. L. Trista pod nazivom *Organizacijski odabiri* te u članku P. Herbsta *Funkcioniranje autonomnih skupina*. Važnost potonje studije uviđa se iz uvodnih riječi: „Ova se studija odnosi na grupu rudara koja se okupila kako bi razradila novi način zajedničkog rada, koji su planirali vrstu promjene kakvu su željeli provesti u djelo i testirali je u praksi. Nova vrsta organizacije rada, u industriji poznata kao kompozitni rad, posljednjih se godina spontano pojavila u nizu ugljenokopa na sjeverozapadnom dijelu polja ugljena u Durhamu. Korijeni toga sežu u raniju tradiciju koja je bila potpuno zanemarena tijekom prošlog stoljeća uslijed uvođenja radnih tehnika temeljenih na segmentaciji zadataka, diferencijalnom statusu i plaćanju, te vanjskoj hijerarhijskoj kontroli.” Drugo izvješće pokazuje kako je studija pokazala „sposobnost poprilično velikih primarnih radnih skupina od 40-50 članova da djeluju kao samoregulirajući socijalni organizmi, sposobni za samostalan razvoj i održavanje stanje visoke i stabilne produktivnosti”. Autori sustav opisuju na način koji ukazuje na njegove veze s anarhističkom misli:

„Kompozitna organizacija rada može se opisati kao ona u kojoj grupa ima potpunu odgovornost za cjelokupni proces zahvata vezan za miniranje ugljenokopa. Nijedan član grupe nema fiksnu radnu ulogu. Umjesto toga, radnici se sami raspoređuju ovisno o zahtjevima tekućeg grupnog zadatka. Unutar ograničenja tehnoloških i sigurnosnih zahtjeva, slobodni su sami razvijati način organizacije i izvršavanja svog zadatka. U tom pogledu ne dogovaraju nikakvim vanjskim autoritetima niti u samoj grupi postoji član koji preuzima formalnu poziciju izvršnog vodstva. Dok se posao u uobičajenom širokočelnom otkopu sastoji od četiri do osam zasebnih radnih uloga koji obavljaju različiti timovi plaćeni po različitoj stopi, u kompozitnom otkopu niti jedan član nije izravno plaćen za izvršeni zadatak. Sveobuhvatni sporazum o plaći se, umjesto toga,

tom riječi „zajednica“¹ ili ruske riječi „sovjet“ u njenom izvornom značenju, koja također ima prizvuk drevnih seoskih institucija za obrađivanje zajedničke zemlje; i sindikat, još jedna francuska riječ iz terminologije radničkog udruživanja, sindikat ili radničko vijeće kao jedinica industrijske organizacije. Obje su bile zamišljene kao male lokalne jedinice koje ulaze u federativni savez radi većih svakodnevnih zadataka, pritom zadržavajući vlastitu autonomiju – dok se jedna udružuje teritorijalno, druga proizvodno.

Najbliži primjer, blizak uobičajenim političkim praksama, utemeljen na federativnom načelu koji promiču Proudhon i Kropotkin bio bi švicarski, a ne američki federativni sustav. Ne želeći glorificirati švicarski politički sustav, možemo polemizirati o 22 neovisna kantona Švicarske kao obliku uspješne federacije. To je federacija sličnih, malih jedinica, i kantonalne granice presijecaju jezične i etničke podjele tako da, za razliku od mnogih neuspješnih federacija, ovom konfederacijom ne dominira jedna ili nekoliko moćnih jedinica. Jer problem federacija, kako to kaže Leopold Kohr u *Slomunacija*, nije zajedništvo, nego podjele. Herbert Luethy o političkom sustavu svoje zemlje piše sljedeće:

Svake nedjelje stanovnici redova komuna odlaze na birališta kako bi birali svoje javne službenike, ratificirali različite stavke rashoda ili odlučili treba li izgraditi cestu ili školu; nakon što riješe komunalne poslove koji se tiču komune, dogovaraju se o kantonalnim izborima i glasanju o kantonalnim pitanjima; i na kraju ... donose se odluke o federalnim pitanjima. U nekim se kantonima suvereni ljudi i dalje sastaju u rousseauovskom duhu kako bi raspravljali o pitanjima od zajedničkog interesa. Može se pomisliti da ovaj drevni oblik okupljanja nije ništa više do li pobožna tradicija s vrijednošću ne većom od turističke privlačnosti. Ako je tako, vrijedi pogledati rezultate lokalne demokracije.

¹ op. prev. eng. riječ ‘perish’ korištena u originalu se prevodi kao župa, dok se komuna s francuskog prevodi, prema korjenu riječi, zajednica.

Najjednostavniji primjer je švicarski željeznički sustav, koji je najrazvijenija mreža na svijetu. Uz visoku cijenu i u složenim uvjetima, stvoren je da zadovolji potrebe najmanjih mjesta i najudaljenijih dolina, ne zato što je to unosan posao, nego zato što je to bila volja ljudi. Rezultat je to žestokih političkih borbi. U devetnaestom stoljeću, „demokratski željeznički pokret“ okupio je male lokalne zajednice Švicarske kako bi se suprotstavile velikim gradovima koji su imali planove centralizirati sustav...

Ako usporedimo švicarski željeznički sustav s francuskim koji je s nevjerojatnom geometrijskom pravilnošću u cijelosti usredotočen na Pariz, tako da prosperitet ili uspon, život ili smrt cijelih regija ovise o kvaliteti veze s glavnim gradom, vidimo razliku između centralizirane države i federativnog udruženja. Karta željezničkog sustava najočitiji je primjer, ali pridružimo joj još jedan koji prikazuje gospodarsku aktivnost i kretanje stanovništva. Raspodjela industrijskih aktivnosti po cijeloj Švicarskoj, čak i u udaljenim područjima, svjedočanstvo je snage i stabilnosti socijalne strukture zemlje i spriječilo je one užasne devetnaestostoljetne koncentracije industrije, sa sirotinjskim četvrtima i proletarijatom bez korijenja.

Sve ovo citiram, kao što sam rekao, ne kako bih hvalio švicarsku demokraciju, već da bih ukazao na to kako federativno načelo, koje je u središtu anarhističke socijalne teorije, zaslužuje mnogo više pažnje, nego što mu se daje u politološkim udžbenicima. Čak i u kontekstu uobičajenih političkih institucija, usvajanje federativnog načela ima dalekosežan učinak. Ono što bismo mogli nazvati teorijom spontanog poretka još je jedno načelo anarhističke teorije organizacije: skup ljudi koji ima zajedničku potrebu, uz pokušaje i pogreške, improvizaciju i eksperimentiranje, iz kaosa će razviti red — s tim da je taj poredak izdržljiviji i bolje povezan s njihovim potrebama od bilo kojeg izvana nametnutog poretka.

Kropotkin je ovu teoriju izveo iz promatranja povijesti ljudskog društva i društvene biologije koja je rezultirala njegovom knjigom *Uzajamna pomoć*, a primjećuje se u većini revolucionarnih situacija, u *ad hoc* organizacijama koje nastaju nakon prirodnih katastrofa

obzirom na to da se odvijaju u uvjetima uobičajenih struktura industrije, ali ipak potvrđuju da radnici imaju kapaciteta za samorganizaciju u proizvodnom procesu premda većina ljudi to negira.

Dopustite mi da primjerom ukažem na dva takva nedavna slučaja u kontekstu moderne masovne industrije. Prvi je primjer sistem rada u Coventryju, kojeg je Seymour Melman, američki profesor industrijskog menadžmenta, opisao u svojoj knjizi *Donošenje odluka i produktivnost*. On je detaljnom usporedbom načina na koji se jedan proizvod — traktor marke Ferguson proizvodnje — proizvodi u Detroitu i u Coventryju u Engleskoj pokazao da „postoje realne alternative menadžerskom upravljanju proizvodnjom“. Njegov izvještaj o tom sistemu rada potvrdio je inženjer iz Coventryja, Reg Wright, u dva članka napisana za list *Anarhija*.

O tvornici traktora Standard u razdoblju do 1956. godine kada je prodana, Melman piše sljedeće: „U ovoj tvornici je istovremeno tisuće radnika radilo gotovo bez konvencionalnog nadzora i to s produktivnošću na visokom nivou; isplaćivale su se najveće plaće u britanskoj industriji; proizvodi visoke kvalitete proizvodili su se po prihvatljivim cijenama u visoko mehaniziranim postrojenjima; uprava je svoje poslove vodila s neobično niskim troškovima; povrh toga, organizirani radnici imali su značajnu ulogu u odlučivanju o proizvodnji.“

Iz perspektive radnika u proizvodnji, „takav sistem rada vodi do kontrole dobara umjesto kontroli radnika“. Melman predatorskom natjecanju, koji je karakteristika menadžerskog upravljanja, suprotstavlja radnički sistem odlučivanja kojem je „najkarakterističnije obilježje postupak formuliranja odluka koji se temelji na uzajamnosti u donošenju odluka s konačnim autoritetom u rukama same grupe radnika“. Sistem rada kakav je opisan nalikuje sistemu kolektivnih ugovora koji zagovara G. D. H. Cole koji tvrdi da bi „rezultat bio povezati članove radne skupine u zajedničko poduzeće pod njihovim zajedničkim pokroviteljstvom i kontrolom te njihova emancipacija od izvana nametnute discipline u pogledu metode obavljanja posla.“

je da postoje dvije vrste pristupa samom procesu projektiranja koji rezultiraju različitim načinima rada i metodama organizacije. Jednu, koja je karakterizirana autokratskim oblicima kontrole, nazvali su *centraliziranom*, a drugu, koja je promicala „neformalno ozračje slobodnih ideja”, nazvali su *disperzivnom*. Ova je razlika vrlo aktualno pitanje među arhitektima. Gospodin W. D. Pile, koji je po službenoj dužnosti pomogao sponzorirati izuzetan uspjeh poslijeratne britanske arhitekture, program izgradnje škola, navodi jednu od mnogih stvari koje traži od člana projektantskog tima; „Mora vjerovati u ono što nazivam nehijerarhijskom organizacijom rada. Rad ne smije biti organiziran po sistemu autoritarne organizacije, već od situacije do situacije. Vođa tima često može biti mlađi od ostalih članova tima, a to će biti prihvaćeno samo ako je općeprihvaćeno da prvenstvo pripada najboljoj ideji, a ne starijem članu tima.”

I jedan od naših najvećih arhitekata, Walter Gropius, proklamira ono što naziva tehnikom „suradnje među ljudima koja bi oslobodila kreativne instinkte pojedinca, umjesto da ih guši. Suština takve tehnike trebala bi biti naglašavanje individualne slobode i inicijative, umjesto da ih šef autoritarno usmjerava... sinkronizacija individualnih napora kontinuiranim davanjem i primanjem od strane svih svojih članova...”

To nas vodi ka još jednom temelju anarhističke teorije — ideji radničke kontrole nad industrijom. Mnogi ljudi misle da je radnička kontrola privlačna ideja, ali i da ju je nemoguće realizirati (i, posljedično, za koju se ne isplati boriti), zbog razmjera i složenosti moderne industrije. Kako ih možemo uvjeriti u suprotno? Osim isticanja kako promjene u izvorima pokretačke energije čine geografsko koncentriranje industrije nepotrebnim i kako promjene u metodama proizvodnje čine veliki broj radnika suvišnima, možda bi najbolji način za uvjeriti ljude u radničku kontrolu kao provediv prijedlog za velike industrije bio ukazati na uspješne primjere onoga što sindikalni socijalisti nazivaju „preuzimanje kontrole”. Ti su primjeri neizbježno djelomični i ograničeni u svom utjecaju, s

ili u bilo kojoj drugoj aktivnosti u kojoj ne postoji pretpostavljeni organizacijski oblik ili hijerarhijski autoritet. Isti koncept nazvan je *društvena kontrola* u istoimenoj knjizi Edwarda Allsworth Rossa koji se referirao na slučajeve „domorodačkih”² društava u kojima se red učinkovito održava neorganiziranim ili neformalnim mjerama, bez koristi uspostavljene vlasti: „Suosjećanje, društvenost, osjećaj pravde i ogorčenja, u povoljnim okolnostima, mogu samostalno stvoriti istinski, prirodni poredak, to jest poredak bez prethodnog plana.“

Zanimljiv primjer razrade ove teorije bio je zdravstveni centar *Pioneer Health Center* u Peckhamu u Londonu. U desetljeću prije rata osnovala ga je grupa liječnika i biologa koja je htjela i proučavati prirodu zdravlja i zdravog ponašanja, umjesto da proučavaju loše zdravlje kao i ostatak njihove profesije. Odlučili su da je način na koji će to učiniti biti pokretanje društvenog kluba čiji su članovi obitelji kojima je omogućeno korištenje raznih sadržaja, uključujući kupalište, kazalište, vrtić i kafeteriju, zauzvrat za pretplatu na obiteljsko članstvo i pristanak na povremene liječničke preglede. Ponudeni su im zdravstveni savjeti, ali ne i liječenje. Da bi mogli doći do valjanih zaključaka, peckhamski biolozi smatrali su nužnim proučavati ljudska bića koja su slobodna — slobodna ponašati se kako žele i izražavati svoje želje. Dakle, nije bilo pravila i nije bilo vođa. „Bio sam jedina osoba s autoritetom“, rekao je Dr. Scott Williamson, osnivač, „i koristio sam ga da spriječim bilo koga da nameće bilo kakav autoritet“. Prvih osam mjeseci vladao je kaos. „S obiteljima prvih članova“, ispričao je jedan promatrač, „stigla je horda nedisciplinirane djece koja su koristila cijelu zgradu kao što bi koristili nekakvu prostranu londonsku ulicu. Vrišteći i trčeći kroz sve sobe poput kakvih huligana, razbijajući opremu i namještaj”, svima su činili život nepodnošljivim. Scott Williamson je, međutim, „in-

² op.prev. U originalnom tekstu se koristi izraz *frontier societies* što se odnosi na društva izvan dotada koloniziranih dijelova sjeverne Amerike. Danas ta društva možemo zvati domorodačka ili starosjedilačka.

zistirao na ideji da bi se mir trebao uspostaviti isključivo ako djecu zaokupi zadacima koji su stavljeni pred njih i u razdoblju kraćem od godine dana kaos je pretvoren u red; grupe djece bile su zauzete plivanjem, klizanjem, vožnjom bicikle, igranjem nekih drugih igara ili povremenim čitanjem knjiga u knjižnicama; trčanje, galama i vriska bili su prošlost.”

Dramatičnije primjere istog fenomena navode i oni koji bili su dovoljno hrabri — ili dovoljno samouvjereni — da pokrenu samoupravne zajednice maloljetnih delinkvenata i neprilagođene djece: naprimjer, August Aichhorn i Homer Lane. Aichhorn je vodio čuvenu ustanovu u Beču opisanu u svojoj knjizi *Svojevoljna mladost*). Homer Lane je čovjek koji je, nakon pokusa u Americi, pokrenuo maloljetničku zajednicu i u Velikoj Britaniji. To je bila mješovita zajednica maloljetnih delinkvenata, zajednica dječaka i djevojčica, nazvana Mali Commonwealth. Lane je tvrdio da „[s]lobodu ne možete dati. Samo dijete će je otkriti kao vlastiti izum.” Sukladno ovom principu, Howard Jones zamjećuje, Lane je „odbio djeci nametnuti kopiju onog sustava vlasti iz institucija svijeta odraslih. Da bi zadovoljila vlastite potrebe, sâma djeca su polako i s naporom razvijala samoupravnu strukturu Malog Commonwealtha .”

Anarhisti vjeruju u *grupe bez vođa*; ako vam ova fraza zvuči poznato, to je zbog toga što je, paradoksalno, tehnika grupe bez vođe bila usvojena u britanskoj i američkoj vojsci tijekom ratova — kao sredstvo biranja vođa. Vojni psihijatri su spoznali da se osobine vođe ili sljedbenika ne izražavaju u izoliranim uvjetima. Te osobine su, kako je naveo jedan od njih, „relativne u odnosu na specifičnu društvenu situaciju — vodstvo, naime, varira od situacije do situacije i od grupe do grupe”. Ili kako je anarhist Mihail Bakunjin rekao prije više od sto godina: „Primam i dajem — takav je ljudski život. Svatko upravlja, kao što se i svakim upravlja. Prema tome, ne postoji fiksni i konstantni autoritet, već kontinuirana razmjena uzajamnog, privremenog i, povrh svega, dobrovoljnog autoriteta i subordinacije.”

Takvo stajalište o vodstvu dobro je objašnjeno u knjizi Johna Comerforda, *Zdravlje i ono što se ne zna*, na primjeru peckhamskog eksperimenta:

„Dobu, poput ovog, naviknuto na artificijelno vodstvo ... vrlo je teško dokučiti istinu da vođama ne treba nikakva obuka ili imenovanje, već da se vođe pojavljuju spontano, po potrebi. Proučavajući ponašanje članova besplatnog Peckham centra, znanstvenici su primijetili svaki put isponova kako pojedini članovi instinktivno počinju voditi grupu te instinktivno, makar ne i službeno, bivaju prepoznati kao vođe kako bi se ostvarile potrebe jednog specifičnog trenutka. Takve vođe su se u Centru pojavljivale i nestajale kako bi se i okolnosti mijenjale . Zato što nikada nisu bili imenovani kao vođe, (kada bi ispunili svoju svrhu) nisu bili ni svjesno svrgnuti. Nije bilo ni nikakve posebne zahvalnosti vođi za vrijeme ili nakon njegovog uspješnog obavljanja svoje službe. Grupe su slijedile vodstvo onoliko koliko su željele, odnosno onoliko dugo koliko su njihove smjernice bile korisne. Bez kajanja su se udaljavale od tog istog vodstva kad bi ih neko proširenje iskustva ponukalo na svježiju avanturu, koja bi zauzvrat polučila vlastitog spontanog vođu, ili kad bi njihovo samopouzdanje bilo takvo da bi im bilo kakva forma ograničavajućeg vodstva predstavljala prepreku. Dakle, društvo koje je prepušteno samo sebi da se u određenim okolnostima izrazi spontano, samo razrađuje izlaz iz situacije u kojoj se našlo te postiče sklad kakvo niti jedno nametnuto vodstvo ne može oponašati.”

Ne dajte se zavarati slatkorječivom uvjerljivošću svega ovoga. Ovakav anarhistički koncept vodstva poprilično je revolucionaran po svojim implikacijama jer, kao što se može vidjeti kada se osvrnete oko sebe, posvuda funkcionira suprotan koncept; hijerarhijski, autoritaran, privilegiran i baziran na trajnim formama vodstva. Vrlo je mali broj komparativnih studija o učincima ovih dvaju potpuno različitih oblika organizacije rada. Kasnije ću spomenuti još dvije takve studije; jedna takva, o organizaciji arhitektonskih ureda , izrađena je 1962. godine za Institut britanskih arhitekata pod nazivom *Arhitekt i njegov ured*. Tim koji je radio na izvješću primijetio